

1944

18 ТРАВНЯ

ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ

ЖЕРТВ ГЕНОЦИДУ

КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО
НАРОДУ

Представництво
Президента України
в Автономній Республіці Крим

КРИМСЬКА
ПЛАТФОРМА

Інформаційна довідка до 18 травня — Дня пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим підготувало інформаційну довідку, що містить ключові відомості про передумови та перебіг примусової депортації кримськотатарського народу у 1944 році, її наслідки, правову кваліфікацію як акту геноциду, а також про багаторічну ненасильницьку боротьбу за повернення на історичну батьківщину. Довідка призначена для використання в інформаційній, аналітичній та освітній роботі, зокрема, в межах заходів, присвячених 18 травня.

Історичний контекст

18 травня 1944 року радянський тоталітарний режим здійснив **один з найбільших злочинів у своїй історії – примусову масову депортацію усього кримськотатарського народу з його історичної батьківщини – Криму**. За особистим наказом Сталіна було ухвалено рішення «остаточно очистити» півострів від кримських татар — фактично, здійснити етнічну чистку і знищити кримських татар як корінний народ та національну спільноту для остаточної колонізації півострова. **Більшістю жертв стали жінки, діти та люди похилого віку** — оскільки тисячі кримськотатарських чоловіків перебували на фронтах Другої світової війни у складі Червоної армії.

На світанку 18 травня по всьому Криму **одночасно розпочалася масштабна операція НКВС**. Озброєні силовики вдиралися до домівок кримських татар і під загрозою зброї змушували зібратися за 10–20 хвилин для примусового виселення.

Вже о 8 годині ранку 18 травня **90 тисяч кримських татар було завантажено у 25 товарних потягів**. До кінця 19 травня депортація охопила понад 165 тисяч осіб, а 20 травня влада відзвітувала в Москву про «повне очищення» Криму. **Загалом було депортовано 47 885 родин — 193 865 осіб, у тому числі понад 92 тисячі дітей до 16 років**.

Основними місцями заслання стали Центральна Азія, а саме Узбецька РСР (понад 151 тисяча осіб) та Казахська РСР (4,286), а також різні регіони РРФСР: Марійська АРСР, Молотовська, Свердловська, Кемеровська, Горьківська, Ярославська, Івановська області,.

Кримських татар депортували в переповнених товарних вагонах, **без доступу до їжі, питної води, медичної допомоги**. Дорога до місць примусового поселення у віддалених регіонах СРСР тривала 2–3 тижні. Уже під час транспортування, за різними оцінками, **загинуло від 7 до 8 тисяч осіб** — через спрагу, хвороби, виснаження та нелюдські умови.

Після прибуття на місця заслання — важка примусова праця, голод, антисанітарія, поширення епідемій, повна соціальна ізоляція. **Кримськотатарський народ був розміщений у спеціально створених ізольованих населених пунктах** — так званих «**спецпоселеннях**», які фактично стали **радянськими резерваціями**. У них діяв жорсткий режим контролю: обов'язкова реєстрація в спецкомендатурах, **сувора заборона залишати межі поселень**, постійний нагляд з боку репресивних органів.

Статус «спецпереселенців» означав **довічну дискримінацію та обмеження в базових правах** — на свободу пересування, освіту, медичну допомогу, працю за фахом. Тільки в Узбекистані, за офіційними даними радянських органів, за півтора року загинуло близько 30 тисяч кримських татар. **У деяких районах рівень смертності сягав 60–70%**. За оцінками кримськотатарського національного руху, реальна кількість загиблих була ще вищою.

У 1948 році режим спецпоселень ще більше посилили. **За спробу залишити межі резервації загрожував арешт, а повторне порушення — до 20 років каторжних робіт**. Окремо до таборів ГУЛАГу було відправлено ще майже 6 тисяч осіб безпосередньо під час депортації.

Окремо репресій зазнали кримськотатарські солдати та офіцери Червоної армії. Після завершення Другої світової війни майже 9 тисяч із них були депортовані до спецпоселень чи трудових таборів — разом із рештою народу. **Їх не врятували ні військові заслуги, ні особистий героїзм на фронті**. Попри те, що 21 кримський татарин був представлений до звання Героя Радянського Союзу, а деякі — неодноразово, зокрема, льотчик Амет-Хан Султан отримав це звання двічі (1943, 1945), навіть **вони опинилися під ярликом «зрадників» і зазнали тих самих репресій**.

Після вигнання **радянський режим знищував усе, що нагадувало про кримських татар у Криму**, зокрема, була ліквідована й замінена областю Кримська АРСР. **Топоніми з кримськотатарськими назвами були русифіковані**. Мечеті зруйновані або перетворені на господарські будівлі. До Криму масово переселялися вихідці з інших радянських республік, яких заселяли в будинки депортованих. Кримськотатарська мова, книжки, історичні документи, культурні артефакти підлягали знищенню радянською владою й заміною на нові — російські. **Заборонялися навіть згадки про факт депортації — Sürgünlük, сам термін «кримський татарин» намагалися викреслити з ужитку**.

Міжнародне визнання геноциду кримськотатарського народу

Офіційне визнання депортації 1944 року актом геноциду на міжнародному рівні є принципово важливим кроком для утвердження історичної правди та недопущення повторення подібних злочинів у майбутньому. Називаючи речі своїми іменами – геноцидом – держави і міжнародні організації дають чітку оцінку злочинам радянського режиму проти кримськотатарського народу, вшановують пам'ять жертв та демонструють солідарність із постраждалими. Це не лише питання минулого – в сучасних умовах така позиція є також засудженням нинішньої політики РФ, яка в окупованому Криму продовжує подібну у багатьох аспектах політику знищення і витіснення корінного народу.

12 листопада 2015 року Верховна Рада України офіційно визнала депортацію кримських татар актом геноциду, а 18 травня встановила Днем пам'яті жертв цього злочину. Україна засудила політику радянського тоталітарного режиму, керуючись положеннями Конвенції ООН про запобігання геноциду. На державному рівні щороку 18 травня вшановується пам'ять жертв: по всій країні проходять жалобні заходи, меморіальні мітинги, уроки пам'яті. У Києві та інших містах люди запалюють свічки у формі карти Криму, піднімають кримськотатарські прапори на знак солідарності.

Приклад України став поштовхом до міжнародного визнання геноциду кримськотатарського народу. **Відповідні рішення ухвалили парламенти Латвії та Литви (2019), Канади (2022), Польщі, Естонії та Чехії (2024).** У своїх резолюціях ці держави прямо називають дії сталінського режиму геноцидом, а також засуджують політику Російської Федерації, яка продовжує репресії проти кримських татар під час нинішньої окупації Криму. Зокрема, **Сейм Польщі рішуче засудив не лише злочин 1944 року, але й його сучасні продовження, а естонський Рійгікогу підкреслив спадковість злочинної політики СРСР і РФ.**

Таким чином, формується міжнародний консенсус щодо оцінки трагедії кримськотатарського народу як акту геноциду. Україна й надалі веде активну роботу із закликами до урядів інших країн та міжнародних організацій (ООН, Європейського парламенту, Ради Європи) надати належну правову і моральну оцінку подіям 1944 року.

Відродження та повернення кримськотатарського народу після депортації

Після смерті Сталіна та XX з'їзду КПРС кримські татари не отримали дозвіл на повернення на власну батьківщину – в Крим. **Фактично, їхнє вигнання стало безстроковим.** Тоді ж, наприкінці 1950 – на початку 1960 років, виникає національний рух кримських татар за відновлення своїх прав та повернення на історичну батьківщину. **Цей рух став одним із наймасштабніших і найтриваліших правозахисних рухів у Радянському Союзі.** Кульмінацією стала акція на Червоній площі в Москві в липні 1987 року, коли **сотні представників громади відкрито звернулися до влади з вимогами про право повернення до Криму.** Саме завдяки громадському тиску радянська влада в листопаді **1989 року скасувала заборону на проживання кримських татар у Криму.**

Відразу після отримання можливості розпочався самоорганізований процес масового повернення. Уже наприкінці 1980-х та особливо в 1990–1991 роках тисячі сімей вирушили назад до Криму. Повернення було стихійним і надзвичайно складним, громада самоорганізувалася і створила близько 300 нових поселень компактного проживання по всьому Криму. Ці поселення, зведені власними силами кримських татар, стали символом повернення народу на рідну землю.

У 1991 році було відновлено інституційне представництво кримськотатарського народу. **26 червня 1991 року в Сімферополі відбувся історичний Другий Курултай кримськотатарського народу, який став продовженням традиції національного самоврядування, започаткованої ще у 1917 році.** На Курултаї було проголошено відновлення прав народу на самоврядування у Криму та створено представницький орган – Меджліс кримськотатарського народу. **Меджліс став легітимним виразником інтересів кримських татар, взаємодіючи з органами влади України та міжнародною спільнотою у питаннях повернення, відновлення майнових прав, розвитку освіти, мови та культури.**

Повернувшись додому, кримськотатарський народ почав активно відроджувати свою культуру, мову і релігійне життя, попри складні стартові умови. У перші роки після репатріації було відновлено діяльність кримськотатарського драматичного театру, **створено фольклорний ансамбль «Кирим», відкрито бібліотеку імені Ісмаїла Гаспринського та Музей історії і культури кримськотатарського народу.** У ЗМІ з'явилися перші програми та друковані видання кримськотатарською мовою. В громадах почали відкриватися мечеті, повернуті культові споруди, які за радянських часів були перетворені на склади чи музеї. **Почалося будівництво шкіл з елементами навчання рідною мовою.**

Репресії РФ в окупованому Криму як продовження геноцидної політики

Сучасна політика Російської Федерації в окупованому Криму є безпосереднім продовженням геноцидної практики, започаткованої ще в радянський період. Після окупації півострова у 2014 році російська окупаційна адміністрація розгорнула системну кампанію тиску, переслідувань і витіснення кримськотатарської громади, яка стала одним із головних осередків ненасильницького спротиву окупації. Від самого початку дії окупаційного режиму були спрямовані на придушення ідентичності, культури, політичного самовираження та самоорганізації корінного народу України в Криму.

Уже в перші роки окупації було заборонено діяльність Меджлісу кримськотатарського народу – легітимного представницького органу, визнаного міжнародною спільнотою. У 2016 році російський суд оголосив Меджліс «екстремістською організацією», фактично позбавивши кримських татар права на колективне представництво. Проведення мирних зібрань, зокрема, мітингів до роковин депортації 18 травня, використання кримськотатарської символіки та публічне вшанування пам'яті жертв геноциду були заборонені або жорстко обмежені. Провідних лідерів, активістів і правозахисників змусили залишити півострів, інші стали об'єктами кримінального переслідування, політичного тиску та медіакампаній дискредитації.

Російські силові структури здійснюють регулярні обшуки в оселях кримських татар, арешти за надуманими звинуваченнями, тортури, катування та викрадення людей. Основним інструментом репресій стала так звана «справа кримських мусульман» — масове звинувачення у членстві в організації «Хізб ут-Тахрір», у рамках яких десятки представників громади — здебільшого мусульманських активістів — отримали багаторічні вироки (до 17–20 років) за обвинуваченнями в тероризмі без жодних доказів участі у насильницьких діях. Серед жертв — громадянські журналісти, правозахисники, члени об'єднання «Кримська солідарність» та інші проукраїнські активісти.

Одночасно триває свідомо політика культурного витіснення та асиміляції. Закрито всі незалежні кримськотатарські медіа, зокрема, телеканал АТР. Значно скорочено можливості навчання рідною мовою, систематично змінюється зміст історичних наративів у шкільній освіті на користь імперських версій минулого. Забороняються традиційні заходи, звужується простір для вільного вжитку кримськотатарської мови, символіки та релігійних практик.

Усе це відбувається на тлі демографічних змін: **тисячі кримських татар знову змушені залишати Крим** через атмосферу страху, постійні обшуки, політичні переслідування та воєнний призов. Натомість **Росія активно заселяє півострів власними громадянами**. За даними Представництва, йдеться про сотні тисяч осіб, що є прямим порушенням IV Женевської конвенції та кваліфікується як воєнний злочин. Ця **політика «повзучої» або «гібридної» депортації** переслідує ту саму мету: **знищити присутність кримськотатарського народу** у Криму та утвердити штучний образ «російського» півострова.

Цей досвід резонує далеко за межами України: **народи і країни, які зазнали подібних трагедій** — масових депортацій, окупацій, етнічних чисток чи колоніального поневолення — **розуміють глибину страждань кримськотатарського народу**. Їхня солідарність з Україною і кримськими татарами зумовлена спільною історією боротьби за свободу, гідність і збереження ідентичності. **Саме ці держави та суспільства дедалі активніше підтримують міжнародні зусилля з відновлення справедливості, деокупації Криму та притягнення Російської Федерації до відповідальності** як держави-агресора, що продовжує імперські й радянські практики нищення незручних і непокірних спільнот.

Як висвітлювати тему депортації, щоб не підігрувати російським нарративам

При підготовці матеріалів до роковин 18 травня важливо дотримуватися коректного тону, акцентів та нарративів, щоб утверджувати правду і справедливість, а не мимоволі ретранслювати нарративи російської імперіалістичної пропаганди.

- ▶ **Називайте депортацію геноцидом.** Уникайте пом'якшених або нейтральних формулювань. Чітко наголошуйте, що відбулося **навмисне знищення** народу, тобто **акт геноциду**. Цей термін закріплений у рішеннях українського парламенту та визнаннях інших держав — використання його є виправданим і коректним.
- ▶ **Акцентуйте на відродженні і боротьбі, а не лише на трагедії.** Матеріал, присвячений 18 травня, не повинен зводитися до скорботи за жертвами — важливо показати, що народ пережив цю катастрофу і відродився. Розкажіть про багаторічний ненасильницький опір кримських татар у вигнанні, про їхнє триумфальне повернення наприкінці 1980-х. Згадайте героїв національного руху, роль лідерів (наприклад, Мустафи Джемілєва, який провів 15 років в радянських таборах за правду про депортацію). Покажіть, як кримськотатарська спільнота відновила свої органи самоврядування (Курултай, Меджліс), школи, культуру і ЗМІ – тобто зробіть наголос на силі духу і прагненні до життя, що перемогли смерть і вигнання.
- ▶ **Підкреслюйте актуальність теми сьогодні.** Зробіть місток між 1944 роком і сьогоденням: нагадайте, що **нинішня окупація Криму Росією** принесла нову хвилю репресій проти кримських татар. Наведіть кілька фактів: заборона Меджлісу, понад сотня політв'язнів з числа кримських татар, послідовні, незупинні репресії та переслідування й майже щоденні обшуки, заборона на відзначення самого 18 травня в Криму.

Ми говоримо правду про злочини тоталітарного режиму, протидіємо спробам переписати історію Криму. Лише деокупація Криму, відновлення українського суверенітету і гарантії прав корінного народу зможуть забезпечити кримським татарам, українцям та іншим громадянам України можливість вільно жити, розвиватися і творити на своїй землі.

У разі виникнення додаткових запитань звертайтеся, будь ласка, за такими контактами: +380 50 859 84 97 або press@ppu.gov.ua

Представництво
Президента України
в Автономній Республіці Крим

КРИМСЬКА
ПЛАТФОРМА

Наші соцмережі:

ppu.gov.ua

ppu.gov.ua

[ppu_gov_ua](https://t.me/ppu_gov_ua)

[ppuark](https://wa.me/ppuark)

[crimeaplatform](https://crimeaplatform.com)

[crimeaplatform](https://crimeaplatform.com)

[crimeaplatform](https://t.me/crimeaplatform)

[crimeaplatform](https://wa.me/crimeaplatform)